

Czasopiśmiennictwo Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815–1846)

Sylwester Dziki

Key words: history of press, periodical press of Kraków, Polish press

Summary.

PERIODICAL PRESS OF THE REPUBLIC OF KRAKÓW, 1815–1846

Although Kraków is regarded as the cradle of Polish press (*Merkuriusz Polski dzieje wszystkiego świata w sobie zamykający dla informacyjnej pospolitej* was the first printed and systematically published newspaper, from January 3rd to May 5th, 1661), its role in the history of Polish journalism had been very small until the beginning of the 19th century. Before the establishment of the Free City of Kraków (or the Republic of Kraków) in June 1815, several periodicals – most of them short-lived – were published by printers or book dealers.

The role of professors of the Academy was important here. The publishing activity was inaugurated by Feliks Radwański (1756–1826), an alumnus of the Academy which he was associated with for many years. In order to promote his ideas, Radwański published, in 1806–1807, at his own expense, *Dziennik Gospodarski Krakowski*. It was the first paper of its kind in the history of the Polish periodical press. The author wrote about the application of plaster in bricklaying, about the cultivation of potatoes (until then unknown in our country), about new agricultural tools, farming, and the necessity of establishing agricultural schools. These proposals were premature, too modern to find followers willing to utilize them in middle-sized farms. This was the reason why Radwański discontinued this interesting publication.

Jerzy Samuel Bandtkie, who published Kraków's first historical journal, *Miscellanea Cracoviensia* in 1814–1815, is, however, considered to be the pioneer of periodical press in Kraków. He also published *Rozmaitości Naukowe* in 1828–1829 and 1831. Antoni Z. Helcel published *Kwartalnik Naukowy* (1835–1836), regarded by scholars as the best periodical specializing in the humanities. *Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim Połączonego* (1817–1872) is worth mentioning among academic journals.

SYLWESTER DZIKI

CZASOPIŚMIENICTWO RZECZYPOSPOLITEJ KRAKOWSKIEJ (1815–1846)

Choć Kraków uznawany jest za kolebkę polskiej prasy (pierwszą drukowaną i systematycznie, przez dłuższy czas – od 3 stycznia do 5 maja 1661 roku – ukazującą się gazetą był *Merkuriusz Polski dzieje wszystkiego świata w sobie zamykający dla informacyjnej pospolitej*¹), to jego rola w dziejach polskiego dziennikarstwa do początków XIX stulecia była znikoma².

Przed powołaniem w czerwcu 1815 roku „Wolnego, niepodległego i ściśle neutralnego miasta Krakowa z okręgiem”, zwanego potocznie Wolnym Miastem Kraków albo Rzeczpospolitą Krakowską³, pojawiło się kilka tytułów – raczej efemeryd – wydawanych bądź przez drukarzy, bądź księgarzy. Wymienię tu w porządku chronologicznym: *Krakowskie kointeligencje i wiadomości, tak dla łatwiejszego sposobu w rządach publicznych, handlu i żywności, jako też kunsztów i nauk podane z pozwoleniem zwierzchności* (1769, osiem numerów; pismo ogłoszeniowe, poświęcone gospodarce i rolnictwu, wydawane przez J. Feistenmantela, J.B. Hebolda i D. Gesinka), *Zbiór Tygodniowy Wiadomości Uczonych* (1784–1785, nakładem księgarza Ignacego Gröbela), a zwłaszcza pisma drukarza i księgarza Jana Maja (1761–1831) – *Monitor Różnych Ciekawości* (1795) czy trwała i znana *Gazeta Krakowska* (1796–1849)⁴. Dwa pierwsze tytuły były wyraźnymi efemerydami, które można by tu spokojnie pominąć, gdyby... gdy-

¹ Kontynuacja w Warszawie: do numeru 41 datowanego na 15–22 lipca.

² Pomijam tu rozwój tzw. gazet pisanych, zwanych często prymitywami prasowymi.

³ W rzeczywistości owa Rzeczpospolita nie była ani wolnym, suwerennym, ani niepodległym tworem. Pozostawała „pod opieką” trzech mocarstw zaborczych. Obejmowała obszar 1164 km² na lewym brzegu Wisły; na prawym brzegu było zlokalizowane Podgórze, należące do Austrii. Osadzie, znanej już w średniowieczu, w 1784 r. cesarz austriacki Józef II nadał prawa wolnego miasta królewskiego (stąd nazwa Josephstadt, która w publicystyce polskiej nie zdobyła uznania). Rzeczpospolita Krakowska była podzielona na 17 gmin okręgowych i cztery miasta (raczej miasteczka): Chrzanów, Trzebinia, Nowa Góra, Alwernia.

⁴ W. Bieńkowski: Jan Maj – założyciel i pierwszy redaktor *Gazety Krakowskiej* w latach 1796–1831, *Prasa Współczesna i Dawna* 1959, nr 1–2, s. 155–166.

by nie udział Jacka Przybylskiego (1756–1819), filologa klasycznego, który od 1787 roku prowadził wykłady z kultury świata antycznego, a od 1791 roku był profesorem języka i literatury greckiej na Uniwersytecie, gdzie pełnił też funkcję bibliotekarza. Uczestniczył on w pracach redakcyjnych obu pism Jana Maja, który wręcz powierzył mu redagowanie *Monitora*. Na jego łamach Przybylski pomieścił liczne tłumaczenia Fryderyka Wielkiego, Woltera, szkice historyczne i geograficzne. Mniejszy jest jego udział pisarski na łamach *Gazety Krakowskiej*. Częściej jego utwory znajdowały się w wydawanych przez Maja kalendarzach. Publikował wiele, choć najczęściej spotykał się z uwagami krytycznymi. Jeszcze za jego życia krążył złośliwy, anonimowy wierszyk:

*Wiesz dlaczego Jeremiasz płakał całe życie,
Choć go nie zawsze ścigał wyrok Boży?
Oto jak prorok, wiedział należycie,
Że go Przybylski na polskie przełoży⁵.*

W tym miejscu mniej interesuje nas ocena dorobku naukowego Przybylskiego. Jawi się on nam bowiem jako inicjator współpracy z czasopiśmiennictwem profesury krakowskiej. A jej udział w wydawaniu czasopism, redagowaniu i wypełnianiu ich łamów był znaczący, szczególnie w pierwszej połowie XIX wieku.

Pozycja Krakowa w rozwoju polskiego dziennikarstwa, jak i życia kulturalnego w szerokim tego słowa znaczeniu, była ściśle związana z ówczesnymi wydarzeniami politycznymi, zarówno zewnętrznymi, jak i wewnętrznymi. Istotna była utrata „stołeczności” – już od połowy XVI wieku obserwuje się powolne przesuwanie się centrum politycznego poza Kraków, Król Zygmunt II August częściej przebywał w Wilnie i w Warszawie, od 1559 roku w ogóle nie pojawił się w Krakowie; sejmy walne (jako najwyższy organ władzy) najczęściej odbywały się w Piotrkowie. Po zawarciu unii lubelskiej (1569) obradowano w Warszawie, w Krakowie odbywały się jedynie (do 1764 r.) koronacje (sejm grodzieński w 1793 r. postanowił, iż koronacje odbywać się mają w Warszawie), a także pogrzeby królewskie (ostatni w 1734 r.; w katedrze chowano Jana III i jego małżonkę Marię Kazimierę oraz Augusta II). W 1765 roku przeniesiono do Warszawy Archiwum Koronne, w którym składano najistotniejsze dokumenty państwowe; insygnia koronacyjne pozostawały w Skarbcu Koronnym na Wawelu do 1795 roku. Kraków został i pozostawał przez stulecia stolicą symboliczną, uosabiającą pamięć o suwerennym państwie.

Utrata dawnego znaczenia Krakowa, który w XVII wieku nie miał już niemal nic ze swej wielkości z czasów złotego wieku, spowodowany był ówczesnymi wydarzeniami politycznymi, pogłębiały go natomiast liczne klęski żywiołowe. Na przykład w 1652 roku w wyniku zarazy – „czarnej śmierci” (dżuma?, czarna ospa?) – zmarło w mieście ponad 30 tys. ludności; kolejne zarazy „odwiedziły” Kraków w latach 1677–1680 i 1707–1708.

⁵ K. Bąkowski: Dziennikarstwo krakowskie do roku 1848, odb. z *Rocznika Krakowskiego* 1906, t. 8, s. 15.

Od połowy XVII wieku nękały Kraków liczne najazdy obcych wojsk. Szczególnie dotkliwa okazała się okupacja szwedzka w latach 1655–1657, kiedy na miasto nałożono ogromne kontrybucje (300 tys. zł – równowartość 2,5 tys. ton zboża⁶), splądrowano zamek królewski, katedrę, spalono przedmieścia (m.in. Stradom). Dodatkowym ciężarem było utrzymywanie (do 1659 r.) wojsk austriackich, które wyzwoliły miasto spod szwedzkiej okupacji. Szczególne natężenie najazdów wojsk obcych obserwuje się na początku XVIII wieku: są to kolejne okupacje Szwedów (1702, 1704, 1705, 1709) i związane z nimi grabieże, kontrybucje, wywołanie pożaru na zamku królewskim (1702 r.). W latach 1711–1716 zamek „gości” wojska rosyjskie, które okupują Kraków w latach 1768–1772, 1792–1794 i 1813–1815, wojska pruskie (1794–1795) oraz austriackie (1796–1809).

Potwierdziło się więc raz jeszcze starorzymskie powiedzenie: *inter arma silent musae*. W szczególnie ważnym dla dziejów czasopiśmiennictwa okresie oświecenia (1764–1795), a zwłaszcza w ówczesnych wydarzeniach politycznych (Sejm Czteroletni: 1788–1792) Kraków nie odgrywa żadnej roli. Trwają jedynie – z inicjatywy Komisji Edukacji Narodowej – prace Hugona Kołłątaja nad reformą szkolnictwa, szczególnie Akademii, przemianowanej na Szkołę Główną Koronną. Ożywienie szeroko pojętego życia kulturalnego – w tym także czasopiśmiennictwa⁷ – następuje dopiero na początku XIX wieku, szczególnie w drugim dziesięcioleciu istnienia Wolnego Miasta Krakowa.

* * *

W czerwcu 1794 roku, nakładem księgarza Jana Maja, ukazują się dwa pierwsze numery *Gazety Krakowskiej* (stała edycja od 5 stycznia 1796 r.) i wspomniany już *Monitor Różnych Ciekawości*, którego redakcję wydawca powierzył Jackowi Przybylskiemu. Znaczącą rolę w rozwoju czasopiśmiennictwa krakowskiego zaczynają odgrywać profesorowie Akademii: ich poczet otwiera Przybylski oraz rzadko wspominany w dziejach czasopiśmiennictwa Feliks Radwański (1756–1826) – „filozofii doktor w Szkole Głównej Akademii Krakowskiej, mechaniki i hydrodynamiki wysłużony profesor” (takiego tytułu zwykł używać), wychowanek Akademii, z którą związał się na całe lata.

Tu przeszedł wszystkie szczeble kariery zawodowej: od 1781 roku był profesorem matematyki i mechaniki praktycznej, a następnie – mechaniki i hydrauliki. Cieszył się na uczelni dużym szacunkiem – upatrywano w nim kandydata na stanowisko rektora, lecz nie zyskał poparcia ze strony władz pozauniwersyteckich. Zafascynowany był maszyną parową, prowadził na ten temat wykłady. Interesował się zagadnieniami architektury, lecz nie powierzono mu wykładów z tej

⁶ M. Frančič: Kalendarz dziejów Krakowa, Kraków 1964, s. 87.

⁷ Rozwój życia kulturalnego (ze szczególnym uwzględnieniem literackiego) szczegółowo charakteryzuje Zenon J a g o d a : O literaturze i życiu literackim Wolnego Miasta Krakowa 1816–1846, Kraków 1971, s. 374.